

ODSÚDENÍ PREŽIŤ

Tri mladé matky a ich neobyčajný príbeh
o odvahe, vzdore a odhodlaní žiť.

Wendy Holdenová

Odsúdení prežiť

Eva, Mark a Hana.

Odsúdení prežiť

Wendy Holdenová

Wendy Holdenová

ODSÚDENÍ PREŽIŤ
Born Survivors

Copyright © 2015 by Wendy Holden
The moral right of the author has been asserted.
All rights reserved.
First published in Great Britain in 2015 by Sphere,
an imprint of Little, Brown Book Group.

Slovak edition © Citadella, 2015
Translation © Barbora Daxner, 2015

Redakčná úprava: Eva Poláková
Obálka a grafická úprava: Citadella

Vydalo vydavateľstvo Citadella v roku 2015.

ISBN 978-80-89628-88-9

Niekedy už len žiť je odvážnym činom.
Seneca

*Táto kniha je venovaná trom odvážnym a nezlomným
matkám a ich deťom. Narodili sa do sveta,
ktorý nechcel, aby existovali.*

Tri tehotné ženy a ich manželia.

Tri páry modliace sa za lepšiu budúcnosť.

Tri bábätká narodené s odstupom niekoľkých týždňov a za nepredstaviteľne krutých okolností.

V dobe, keď uzreli svetlo tohto sveta, každé z nich vážilo menej než jeden a pol kilogramu. Ich otcov zavraždili nacisti a matky boli „kráčajúce kostry“, žijúce z okamihu na okamih v tom istom koncentračnom tábore.

Všetkým trom ženám sa nejakým spôsobom podarilo prežiť.

A napriek nepriazni osudu prežili aj ich novorodeniátka.

O sedemdesiat rokov neskôr sa títo súrodenci spriaznení osudom po prvý raz stretli, aby vyrozprávali pozoruhodné príbehy svojich matiek, ktoré sa vzopreli smrti, aby im dali život.

Každý z nich sa narodil, aby prežil.

OBSAH

Poznámka vydavateľa	12
Poznámka autorky	12
Predhovor	13
1. PRISKA	15
2. RÁCHEL	41
3. ANKA	75
4. AUSCHWITZ II- BIRKENAU	119
5. FREIBERG	159
6. VLAK	201
7. MAUTHAUSEN	233
8. OSLOBODENIE	263
9. DOMA	289
10. OPÄŤ SPOLU	333
Listina zosnulých	345
Bibliografia a zdroje	347
Podakovanie	355

Poznámka autorky

Príbehy týchto detí a žien, ktoré prežili, boli poskladané z ich spomienok, písomných záznamov a súkromnej korešpondencie medzi ich rodinnými príslušníkmi, rovnako z vyhlásení, ktoré v priebehu rokov poskytli historikom a bádateľom. Presnosť a relevantnosť výpovedí podporuje dôkladný výskum archívnych materiálov a historických prameňov, ale aj svedectvá ďalších osôb - nezávislých svedkov, živých či zosnulých.

Poznámka vydavateľa

Pre potreby slovenského čitateľa bola pôvodná anglická verzia diela *Born Survivors* upravená a skrátená.

Predhovor

Sme Wendy Holdenovej nesmierne zviazaní za empatiu, ktorú prechovávala voči našim matkám a za nevyčerpatelnú energiu, keď sa vydala po stopách ich hrôzyplných zážitkov v období druhej svetovej vojny. Počas tejto cesty nám nielenže odhalila až doposiaľ neznáme skutočnosti súvisiace s našou minulosťou, ale podarilo sa jej nás trochu - novorodiatka, ktoré prežili - zblížiť tak, že sme ako súrodenci. Navždy jej bude patriť naša vďaka.

Sme vďační aj za to, že Wendy sa pustila do bádania a v knihe vyzdvihla nezištné skutky českých obyvateľov obce Horní Bříza, ktorí robili všetko, čo bolo v ich silách, aby pre naše matky a väzňov z ďalších dvoch táborov zabezpečili potravu a šatstvo, keď cestovali „vlakom smrti“ do koncentračného tábora Mauthausen.

Obdivujeme aj Wendinu húževnatosť, usilovnosť a šikovnosť pri pátraní a opise úsilia členov 11. ozbrojenej divízie Tretej americkej armády, ktorí zohrali ústrednú úlohu v oslobodení Mauthausenu a dali našim matkám i nám novú šancu žiť.

Pre naše matky by bolo ctou, že ich príbehy konečne niekto po všetkých tých rokoch vyrozprával. Každý z nich je venovaná jedna tretina tejto fascinujúcej knihy, ktorej zrod je načasovaný práve na naše sedemdesiate narodeniny a zároveň sedemdesiate výročie ukončenia vojny.

Ďakujeme Vám Wendy - našej novej ctenej sestre. Ďakujeme Vám ako ľudia narodení do režimu, ktorý plánoval ich vraždu, no teraz sú predurčení byť jednými z posledných, čo prežili holokaust.

Hana Berger Moranová, Mark Olsky a Eva Clarkeová v roku 2015.

1.

❧

Priska

Priskina fotografia z občianskeho preukazu.

„Sind Sie schwanger, fesche Frau?“ (Ste tehotná, krásavica?) Otázku, ktorá patrila Priske Löwenbeinovej, sprevádzal úsmev jej esesáckeho inkvizítora. Stál s naširoko rozkročenými nohami a premeriaval si ju od hlavy po päty s priam vedeckou fascináciou. Dvadsaťosemročná slovenská

učiteľka stála nahá a triasla sa hanbou, keď pred ňou doktor Josef Mengele zastal na otvorenom cvičisku, niekoľko hodín po jej príchode do vyhladzovacieho tábora Auschwitz II - Birkenau. Písal sa október 1944.

Priska, vysoká sotva 150 centimetrov, vyzerala na svoj vek mladšie. Obklopovalo ju asi päťsto ďalších nahých žien, len niektoré z nich sa poznali. Všetky však boli Židovky a rovnako ako Prisku, aj ich otupila deportácia z domovov a get z celej Európy do koncentračného tábora v nacistami okupovanom Poľsku.

Previezli ich sem v zapečatených nákladných vlakoch s päťdesiatimi piatimi vozňami, v jednom vagóne sa ich tlačilo asi šesťdesiat. Od chvíle, kedy sa vynorili z dobytých vagónov a ocitli sa lapajúc po čerstvom vzduchu na zlopestnej vykladacej rampe v srdci najväčšieho nacistického vyhladzovacieho tábora, známeho ako Auschwitz, zo všetkých strán na ne zaútočili výkriky: „Raus!“ (Von!) alebo „Schnell, Judenschwein!“ (Rýchlo, židovská sviňa!)

Zmätenú a rozrušenú masu ľudí usmerňovali väzenskí dozorcovia v špinavých pruhovaných uniformách s bezvýraznými tvármi a postrkovali ju vpred po hrboľatej zemi. Esesácki dozorcovia zatiaľ stáli nehybne ako sochy v bezchybne čistých uniformách, na vôdzkach držali vzpierajúce sa strážne psy. Nebol čas hľadať svojich milovaných, pretože mužov po príchode rýchlo odtrhli od žien a deti nahnali do radov s chorými a starými.

Každého, kto sa nevládal udržať na nohách alebo mal končatiny stuhnuté z tlačenej počas niekoľkodňového transportu v nedýchateľnom vzduchu vagóna, durili hlavňami pušiek alebo švihali bičom. V stuchnutom vzduchu zlovestne viseli srdcervúce výkriky: „Moje detičky! Moje bábätká!“

Pred dlhými kolónami týchto ľudí, ktorých zbavili majetku, rozprestierali sa dve nízke budovy z červených tehál. Pri každej z nich stál obrovský komín, z ktorého na oceľovosivú oblohu vychádzali mohutné kúdoly štipľavého čierneho dymu. Už beztak ponuré ovzdušie bolo obťažkané dotieravým zápachom hniloby a rozkladu, ktorý sa tlačil do nozdier a zasekával sa v hrdle.

Húfy žien, od dospievajúcich až po päťdesiatročné, odlúčili od rodín a priateľov a nahnali do úzkeho koridoru lemovaného plotom s elektrickým napätím, podobným tomu, ktorý obkolesoval rozsiahly tábor.

Onemené hrôzou sa o seba potkýňali, keď ich viedli okolo komínov a brehov niekoľkých hlbokých nádrží, až kým nedorazili k veľkej prízemnej budove - k saune alebo umyvárni - ukrytej medzi brezami.

Tam ich bez okolkov uviedli do života obyvateľiek koncentračného tábora - po nemecky Häftlinge - tak, že museli odovzdať svoj posledný osobný majetok a vyzliecť sa zo všetkého šatstva. Svrnne protestovali výkrikmi v rôznych jazykoch, ale esesácki dozorcovia s puškami na pleciach ich zbili alebo zastrašili, a tak si vynútili poslušnosť.

Všetky tieto matky, dcéry, manželky a sestry potom viedli nahé širokou chodbou do veľkej komory, kde ich väzni a väzenkyne surovo zbavili každého vlasu a chlpu na tele. Nemeckí strážcovia sa pritom iba zlomyseľne uškŕňali.

Keď holiace strojčky dokončili svoju prácu, sotva bolo možné ženy od seba rozoznať. Po piatich v rade kráčali von z budovy na rozsiahlu plochu apelplacu a vyše hodiny čakali bosé na studenej, vlhkej hline, pokým prišla druhá „selekcia“. Vykonával ju muž, neskôr známy ako „Anjel smrti“.

Doktor Mengele bol bezchybne oblečený muž v priliehavej zeleno-sivej uniforme so striebornými výložkami na golieri. Obuté mal lesklé čierne čizmy, v rukách zvieral rukavice z kozľacej kože s priveľkými gombíkmi a hnedé vlasy mal uhladené pomádou. Prechádzal sa hore-dolu medzi radmi nových väzenkýň a nedbanlivo si pritom prehadzoval rukavice z jednej ruky do druhej. Pri každej jednej sa pristavil, prebodol ju skúmavým pohľadom a predovšetkým - spýtal sa, či čaká dieťa.

Keď prišla na rad Priska Löwenbeinová, mala iba niekoľko sekúnd na rozhodnutie ako odpovedať usmiatemu esesákovi s medzierkou medzi prednými zubami. Nezaváhala. Prudko potriasla hlavou a tlmočník, ktorý ho sprevádzal, odpovedal na jeho otázku v nemčine: „Nein.“

Priska bola v tom čase v druhom mesiaci tehotenstva. Čakala vytúžené dieťa so svojím manželom Tiborom (dúfala, že sa nachádzal niekde inde v tábore) a nemala potuchy, či by ju pravda zachránila, alebo by ju spolu s jej dieťaťom odsúdila na zánik. Jasne si však uvedomovala, že sa ocitla v nebezpečenstve. Jednou rukou si prikrývala prsia, druhou skrývala to, čo ostalo z jej pubického ochlpenia a modlila sa, aby Mengelemu stačilo jej strohé popretie. Príslušník SS so šarmaným výzorom na sekundu zastal a zahľadel sa do tváre mladej „fesche Frau“, až potom sa pohol ďalej.

Tretej žene v Priskinom rade surovo stlačil prsník. Preľaknuto cúvla, a keď niekoľko kvapiek mlieka prezradilo, že sa nachádza prinajmenšom v šestnástom týždni tehotenstva, Mengele švihol rukavicou smerom doľava na znak, že ju majú vytrhnúť z radu žien a strčiť do kúta cvičiska, aby sa pripojila ku hlúčiku budúcich matiek, chvejúcich sa neistotou a hrôzou.

Ani jedna z týchto ohromených žien vtedy netušila, že jeden smer švihu Mengeleho rukavice znamenal život, zatiaľ čo druhý znamenal niečo celkom odlišné. Osud tých, ktoré v ten deň Mengele vybral, nie je doposiaľ známy.

Josef Mengele dovtedy predstavoval pre Priskin mladý život najväčšie riziko. Nemala však ešte ani len potuchy o tom, čomu bude musieť zakrátko čeliť. V nasledujúcich mesiacoch sa jej najobávanejším nepriateľom stal hlad. Zdalo sa, že jej utrpenie s najväčšou pravdepodobnosťou ukončí vyhladovanie na smrť.

Počas pobytu v tábore ju rovnako kruto trýznil aj smäd, bratranec hladu, spolu s vyčerpanosťou, strachom a rôznymi ochoreniami. No bolo to jej tehotenstvo, ktoré ju gniavilo, sužovalo a bolestivo žiadalo výživu, čo ju takmer zničilo.

Jedna zo spomienok, ktorá pomáhala Priske prekonať niektoré z najtrýznivejších záchvatov hladu paradoxne súvisela s tým, ako v detstve cestou do školy pritískala svoj nos na vitrínu cukrárne a potom si dopriala sladký koláč, najčastejšie škoricovú bábovku s cukrovou posýpkou. Spomienka na to, ako v cukrárni v Zlatých Moravciach slastne zahryzla do koláča, ten sa jej rozplynul v ústach a omrvinky sa kotúľali po blúzke, oživovala jej idylické detstvo v mestečku na juhozápade Slovenska.

Miesto, kde Priska vyrástla, sa nachádzalo asi sto kilometrov od Bratislavy a bolo známe ryžovaním zlata. Aj názov jednej z jeho riek, Zlatňanka, je odvodený od slova „zlato“. Mestečko Zlaté Moravce prosperovalo tak, ako napovedá jeho názov. Malo imponantný kostol, školy a ulice lemované obchodmi a kaviarňami, reštauráciami a hotelmi.

Priskini rodičia Emanuel a Paula Ronovci prevádzkovali jednu z najobľúbenejších kôšer kaviarní v meste. Bola miestom, kde sa odohrávala väčšina spoločenského života miestnych obyvateľov. Nachádzala sa na strategickom mieste na hlavnom námestí a za ňou bola pekná záhrada.

Emanuel Rona jedného dňa objavil inzerát na prenájom priestorov v novinách. Písal sa rok 1924 a mal krátko pred štyridsiatkou. V snahe zbohatnúť rozhodol sa podniknúť odvážny krok a presťahovať sa s manželkou a deťmi do mesta vzdialeného dvestopäťdesiat kilometrov od ich rodného mesta Stropkov, ktoré sa rozkladalo na východných pahorkoch neďaleko hraníc s Poľskom.

V čase sťahovania mala Priska, narodená v nedeľu 6. augusta, osem rokov. Do Stropkova sa však rodina vracala vždy, keď to bolo možné. Navštevovali Priskinho starého otca z matkinej strany, Dávida Friedmana. Bol vdovec, vlastnil hostinec a bol známym autorom polemických pamfletov.

Priska neskôr potvrdila, že rodinná kaviareň v Zlatých Moravciach bola čistučkým miestom, o ktoré sa starali jej ťažko pracujúci rodičia a krdeľ oddaných pomocníčok. Kaviareň sa pýšila súkromným salónikom, ktorý Priskina matka hrdo nazývala chambre séparée a vždy, keď odhrnula záves, osem hudobníkov v tmavých oblekoch v ňom hralo pre hostí. „Mali sme úžasnú hudbu a skvelých tanečníkov. Kaviarenský život bol vtedy dôležitý. Neskutočne som milovala svoju mladosť.“

Priskina matka, o štyri roky mladšia a o hlavu vyššia než jej manžel, bola výnimočne krásna žena a v rodine bola „tichou vodou, ktorá brehy myje“. Paula Ronová sa preukázala ako znamenitá manželka, matka a kuchárka a bola nesmierne slušná a čestná žena, ktorá vážila slová. „Moja mama bola zároveň mojou najlepšou priateľkou.“

Priskin otec bol naproti tomu prísny, punktičkársky a vždy, keď nechcel, aby jeho deti rozumeli, zhováral sa s Priskinou matkou nemecky alebo jidiš. Priska sa však už v detstve poľahky naučila viacero jazykov, a tak tajne rozumela každé slovo. Hoci Emanuel Rona prísne nedodržiaval všetky aspekty viery, ktorá mu od narodenia prislúchala, prikladal dôležitosť verejnému vystupovaniu a chodil s rodinou do synagógy na všetky hlavné židovské sviatky.

„Keď som bola malá, bolo nesmierne dôležité, aby sme sa správali slušne. Bolo to kvôli kaviarni,“ povedala Priska. „Museli sme byť dobrá rodina, dobrí priatelia a dobrí majitelia kaviarne, inak by k nám hostia nechodili.“

Priska - oficiálne Piroska - sa narodila ako štvrtá z piatich detí. Najstarším bol Andrej, ktorého volali Bandi. Druhá sa narodila Priskina sestra Alžbeta, prezývaná Božka, potom prišla Anička. Štyri roky po Priske sa narodil

Eugen, ktorého všetci volali Janičko alebo Janko. Bol najmladším dieťaťom. Súrodenci mali byť šiesti, ale jedno dieťa zomrelo ešte ako novorodenec.

Rodina žila v Zlatých Moravciach v priestrannom byte za kaviarňou, kde každé dieťa malo svoju vlastnú detskú izbu. K bytu a kaviarni patri- la aj záhrada, ktorá sa zvažovala k potoku. Športovo zdatná a spoločenská Priska často plávala v potoku so svojimi kamarátmi a v záhrade hrávali te- nis. Bola zdravým dieťaťom s lesklými tmavými vlasmi a rovnako ako jej sestry aj ona sa tešila obľube miestnych detí, ktoré ju láskyplne volali Piri alebo Pira.

„Nezáležalo mi na tom, či boli Židia alebo Nežidia. So všetkými som sa priatelila rovnako. Neboli medzi nami rozdiely.“ Spolu so súrodencami vyrastala obklopená pestúnkami, ktoré pomáhali v domácnosti a k deťom sa správali ako náhradné matky. Rodina sa stravovala výdatne, súčasťou takmer každého chodu bolo kóšer mäso. Šťavnaté večere pozostávajúce z pečených jedál nasledovali dezerty z ich rodinnej kaviarne. Priska milo- vala sladkosti a jej obľúbenou maškrtou bola viedenská Sacherova torta, syty koláč s marhuľovou marmeládou a čokoládovou polevou.

Deti Ronovcov sa síce neučili náboženstvo v škole, ale boli vedené k tomu, aby sa každý piatok zúčastňovali bohoslužieb a poctivo si umýva- li ruky predtým, než sa posadia k stolu slávnostne vyzdobenému na šabat zvláštnymi sviečkami a najjemnejším obrusom.

Priska bola jedným zo šiestich dievčat v prevažne chlapčenskej triede s vyše tridsiatimi žiakmi. Tvrdila, že jej sestra Božka bola skutočnou in- telektuálkou a cudzie jazyky sa učila bez najmenej námahy. Zdalo sa, že ich do seba nasáva ako špongia. Božku však knihy len pramálo zaujíma- li. Oveľa viac ju lákali umelecké činnosti, najmä ručné práce, napríklad šit- tie, v ktorých vynikala.

Prisku stálo učenie viac námahy než jej sestru. Bola však usilovná a štúdium sa zakrátko stalo jej vášňou. Túžila lepšie porozumieť svetu, a tým sa líšila aj od svojej krajšej sestry Anny, ktorá radšej trávila čas prezliekaním sa do rôznych šiat alebo hrou s bábikami. „Páčilo sa mi mať vedomosti,“ priznala Priska. Už od raného veku ju fascinovalo kresťan- stvo a cestou zo školy sa často vkradla na katolícky cintorín v Zlatých Moravciach. Obdivovala imponantné kresťanské hrobky a mauzóleá, za- ujímali ju „novo príchodzí“. Vymýšľala si príbehy o tom, kým boli a aký život prežili.